

STÁTNÍ ZDRAVOTNÍ ÚSTAV

Kategorizace prací

Kategorizace prací je základním nástrojem pro hodnocení vlivu práce na zdraví. Povinnost kategorizovat je dána zákonem a legislativně jsou dány i základní podmínky pro kategorizaci. Důležitou roli při kategorizaci mají orgány ochrany veřejného zdraví a zdravotní ústavy.

1. Kategorizace prací jako forma hodnocení zdravotních rizik z práce

Zdraví a práce se vzájemně podmiňují. Zdraví umožňuje pracovníkovi podávat v práci plný výkon a práce zase je přímo či nepřímo zdrojem většiny hodnot potřebných pro člověka. V konečném důsledku je práce i zdrojem zdraví. Práce ovšem může mít na zdraví i negativní vliv. Při práci jsou často lidé vystaveni faktorům, které se v běžném životě nevyskytují, případně se v práci vyskytují v podstatně větší míře. Samostatnou kapitolou jsou domácí práce a koníčky, kde také může docházet k významné expozici škodlivým faktorům. V našem kulturním okruhu je zdraví chápáno jako právo člověka a jeho ochrana je legislativně upravena. Tak je tomu i v ochraně zdraví před nepříznivým působením práce. Aby bylo možno něco chránit, je třeba mít příslušné znalosti a informace. V ochraně zdraví lidí při práci můžeme získávání informací rozdělit na sledování expozice (možným) škodlivinám a na sledování účinků těchto škodlivin. Sledování expozice není jen pasivní, ale souvisí s ním i opatření na snížení této expozice v případech, kdy výskyt škodliviny překročí určené meze. Sledování účinků je zajištěno prostřednictvím pracovně lékařských služeb (závodní lékaři) a sledováním nemocí z povolání, případně ohrožení nemocí z povolání. Mezi zdravím a nemocí ovšem není ostrá hranice a na vzniku mnohých nemocí se také nemusí podílet jen jeden faktor (tedy ten určitý faktor z práce). Typickým příkladem mohou být nemoci zad, jejichž počet neustále roste. Kromě genetických faktorů a charakteru práce se na nemocech zad výrazně podílí životní styl. V praxi je nemožné tyto různé příčiny od sebe rozlišit a z tohoto důvodu podle naší legislativy nelze případné onemocnění zad uznat za nemoc z povolání a jako takovou ji odškodňovat. Obdobné je to se stresem, kde při případném poškození zdraví je velmi obtížné odlišit vlivy z práce od vlivů ostatních. Individuální rozdíly mezi lidmi komplikují také prevenci před onemocněním z dlouhodobé nadměrné fyzické zátěže a následně jeho hodnocení jako nemocí z povolání.

Jak již bylo řečeno ochrana před poškozováním zdraví z práce je možná dvěma směry: Jednak kontrolou podmínek a tedy sledováním a kontrolou faktorů jimž jsou zaměstnanci v práci vystaveni (čili exponováni, proto kontrola expozice) a jednak kontrolou a sledováním důsledků - tedy sledováním zdravotního stavu pracovníků (včetně speciálních vyšetření jako jsou biologické expoziční testy u práce s chemickými látkami, stavu sluchového orgánu u práce v hluku apod.), nemocí z povolání a ohrožení nemocí z povolání. Ke kontrole expozice byl vypracován a zaveden systém kategorizace.

Kategorizace prací je zákonem uložená povinnost zařadit práce do jedné ze 4 kategorií podle stanovených pravidel (§ 37 a následující zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon"). Jednotlivé kategorie odpovídají rizikovitosti práce (kategorie 4 je nejvíce riziková - viz níže). Kategorizace se týká všech prací a povinnost kategorizovat má i ten, kdo není zaměstnavatelem, ale vykonává práci sám nebo s rodinnými příslušníky (§ 43 zákona). Podle výsledku kategorizace jsou v zásadě možné 3 varianty a z nich vyplývající následující postupy:

1. Práce je zaměstnavatelem kategorizována jako práce kategorie 3 nebo 4 - zaměstnavatel podá návrh na zařazení prací do kategorií orgánů ochrany veřejného zdraví, tj. krajské hygienické stanici. Pokud krajská hygienická stanice návrh akceptuje, pak vydá rozhodnutí o zařazení práce do příslušné kategorie 3 nebo 4.
2. Práce je zaměstnavatelem kategorizována jako práce kategorie 2 - zaměstnavatel tuto skutečnost oznámí orgánu ochrany veřejného zdraví, tj. krajské hygienické stanici. Pokud krajská hygienická stanice návrh akceptuje, pak o tom nevydává žádné rozhodnutí, ale tuto skutečnost vezme na vědomí. Krajská hygienická stanice však může rozhodnout, že práce zařazená do kategorie 2 je prací rizikovou (§ 37. odst. 6 písm. b zákona) nebo o tom, že práci zařazuje do vyšší kategorie (§ 37, odst. 6, písm. a zákona).
3. Práce, které nejsou zařazeny do kategorie 2, 3 nebo 4 jsou automaticky zařazeny do kategorie 1 - návrh ani oznámení o zařazení práce do této kategorie zaměstnavatel (nebo osoba samostatně výdělečně činná) nepodává. Stejně jako v případě kategorie 2 má však orgán ochrany veřejného zdraví pravomoc rozhodnout o zařazení práce do vyšší kategorie (§ 37, odst. 6, písm. a zákona).

Kategorie prací jsou definovány v § 3 vyhlášky č. 432/2003 Sb., kterou se stanoví podmínky pro zařazování prací do kategorií, limitní hodnoty ukazatelů biologických expozičních testů, podmínky odběru biologického materiálu pro provádění biologických expozičních testů a náležitosti hlášení prací s azbestem a biologickými činiteli. Práce kategorie 1 nepředstavují podle současných znalostí pravděpodobně žádné riziko pro pracovníka. Práce kategorie 2 jsou práce, kde poškození zdraví vlivem pracovních podmínek nelze vyloučit, kupříkladu u zvýšeně citlivých osob. Práce kategorie 3 je práce při níž není expozice osob faktorům pracovního prostředí spolehlivě snížena technickými opatřeními na úroveň stanovenou hygienickými limity a pro zajištění ochrany zdraví pracovníků je třeba využívat ochranné prostředky či jiná ochranná opatření. Práce kategorie 4 jsou práce s vysokým rizikem poškození zdraví, které nelze vyloučit ani při používání dostupných a použitelných ochranných opatření. Práce kategorie 3 a 4 jsou dle § 39 zákona označovány jako **rizikové práce**. Rizikovou prací může být také práce kategorie 2, pokud o této práci takto rozhodl orgán ochrany veřejného zdraví. V příloze vyhlášky č. 432/2003 Sb., jsou uvedeny jednotlivé faktory, na které se kategorizace vztahuje a kritéria pro zařazování prací do jednotlivých kategorií. Kritéria nezahrnují všechny aspekty, ale pouze ty, u nichž umíme dostatečně objektivně vyhodnotit jejich vliv. Vyhláška neobsahuje ionizující záření, protože to je vyhodnocováno podle jiných právních předpisů (zákon č 18/1997 Sb., atomový zákon). V případě, že jde o práci, při níž se vyskytuje několik faktorů se stanovuje **výsledná kategorie**. Výsledná kategorie je rovna kategorii nejvyšše hodnoceného faktoru (např. máme-li práci při níž se vyskytuje prach v kategorii 3 a hluk v kategorii 4, pak výsledná kategorie bude 4).

Kategorizace prací z hlediska zaměstnavatele je systém standardního hodnocení jednotlivých prací z hlediska jejich vlivu na zdraví zaměstnanců. Správně provedená kategorizace nenaplnuje tedy pouze požadavky zákona (č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů), ale je i naplněním požadavků zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce § 101 a následující, zejména § 102.

Povinnost kategorizovat ukládá zákon zaměstnavatelům. Zdraví je však faktor natolik závažný, že zdravotní rizika z práce jsou předmětem zájmu nejen zaměstnavatelů, ale i státu, zaměstnanců (přímo nebo prostřednictvím odborů), zdravotníků a dalších subjektů. Těm může sloužit informační systém kategorizace prací (dále jen "IS KaPr"), v němž jsou hygienickou službou evidovány údaje získané z kategorizace prací.

Jednotlivé důležité informace rozvedeme podrobněji:

a) Povinnost kategorizovat

Jak již bylo řečeno povinnost kategorizovat vychází z § 37 zákona, odst. 1. Text tohoto odstavce zní: "Podle míry výskytu faktorů, které mohou ovlivnit zdraví zaměstnanců, a jejich rizikovosti pro zdraví se práce zařazují do čtyř kategorií. Kritéria, faktory a limity pro zařazení prací do kategorií stanoví prováděcí právní předpis; hodnocení rizika a minimální ochranná opatření stanoví zvláštní právní předpis. Do kategorie se nezařazují práce prováděné na pracovištích staveb, prozatímně užívaných ke zkušebnímu provozu, který nepřekročí jeden rok." Zvláštními či prováděcí předpisy jsou v tomto případě zákoník práce (zákon č. [262/2006 Sb.](#)), nařízení vlády č. [361/2007 Sb.](#), kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví při práci nařízení vlády č. [148/2006 Sb.](#) o ochraně zdraví před nepříznivými účinky hluku a vibrací, nařízení vlády č. [1/2008 Sb.](#) o ochraně zdraví před neionizujícím zářením nebo již citovaná vyhláška č. [432/2003 Sb.](#)

b) Návrh a rozhodnutí o kategorizaci

Návrh na zařazení prací do kategorií a oznámení o zařazení prací do kategorie druhé předkládá zaměstnavatel orgánu ochrany veřejného zdraví (§ 37, odst. 2 zákona pro návrh a § 37, odst. 4 zákona pro oznámení). Obdobně zaměstnavatel bezodkladně předkládá návrh na zařazení práce do kategorie třetí a čtvrté v případě změny pracovních podmínek, která má vliv na zařazení práce do jedné z těchto kategorií (§ 37, odst. 5 zákona). Měření pro návrh může zaměstnavatel provést pouze prostřednictvím osoby akreditované, nebo autorizované k příslušné činnosti (§38 zákona). V případě kategorie 2 orgán ochrany veřejného zdraví vezme předložený návrh na vědomí, nebo může zaměstnavateli vydat rozhodnutí o tom, že práci zařadí jako práci rizikovou. U prací kategorie 3 a 4 vydává rozhodnutí v každém případě. V případě, že jde o práci rizikovou (práce kategorie 3 a 4 a práce kategorie 2, o které takto rozhodl orgán ochrany veřejného zdraví), pak orgán ochrany veřejného zdraví může (podle § 82, odst. 2, písm. e a f zákona) rozhodnout také o minimální náplni a lhůtách lékařských preventivních prohlídek, náplni a lhůtách měření parametrů pracovního prostředí a o provádění biologických expozičních testů (BET). Vybrané údaje jsou zaneseny do informačního systému kategorizace prací - KaPr (viz dále).

c) Informační systém kategorizace prací (IS KaPr)

Vybrané údaje o kategorizaci prací jsou centrálně shromažďovány a umožňují vytvářet souhrnné analýzy podle zvolených parametrů. Data je možno třídit podle faktorů, či podle sídla provozovny v jednotlivých okresech. Podávají hrubý přehled o zdravotně významné expozici pracovníků faktorům působícím na zaměstnance při práci v ČR. Proti zneužití jsou data chráněna tím, že pro uživatele mimo příslušný orgán ochrany veřejného zdraví jsou dostupná pouze v agregované podobě. Analýzy jsou součástí informačních systémů a umožňují efektivnější řízení rizik. Mohou být podkladem pro tvorbu státní politiky v ochraně zdraví při práci, přípravu právních předpisů, plánování kapacit nejrůznějších služeb v ochraně zdraví při práci atd.

2. Podklady k hodnocení rizika a kategorizaci a legislativní podklady

a. základní legislativní podklady:

- Zákon č. [262/2006 Sb.](#), zákoník práce v platném znění, je základním zákonem z něhož se odvozují povinnosti zaměstnavatele v prevenci rizik. Tato oblast je speciálně upravena v § 102, odst. 3, v němž je zakotvena povinnost zaměstnavatele cituji: "(3) Zaměstnavatel je povinen soustavně vyhledávat nebezpečné činitele a procesy pracovního prostředí a pracovních podmínek, zjišťovat jejich příčiny a zdroje. Na základě tohoto zjištění vyhledávat a hodnotit rizika a přijímat opatření k jejich odstranění a provádět taková opatření, aby v důsledku příznivějších pracovních podmínek a úrovně rozhodujících faktorů práce dosud zařazené podle zvláštního právního předpisu jako rizikové mohly být zařazeny do kategorie nižší. K tomu je povinen pravidelně kontrolovat úroveň bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, zejména stav výrobních a pracovních prostředků a vybavení pracovišť a úroveň rizikových faktorů pracovních podmínek, a dodržovat metody a způsob zjištění a hodnocení rizikových faktorů podle prováděcího právního předpisu." konec citace.
- Zákon č. [258/2000 Sb.](#), o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů v § 37 a následujících upravuje povinnosti zaměstnavatele z hlediska ochrany zdraví při práci. Tento zákon v § 37 ukládá povinnost zaměstnavatele kategorizovat práce u něj se vyskytující. v § 38 stanoví, že měření a vyšetřování pro účely zařazení prací do druhé, třetí nebo čtvrté kategorie nebo změn zařazení prací do těchto kategorií, může zaměstnavatel provádět pouze prostřednictvím akreditované nebo autorizované osoby, v § 39 definuje rizikové práce a stanoví některé povinnosti pro zaměstnavatele u něhož se rizikové práce vyskytují, v § 40 stanoví povinnou evidenci rizikových prací a její obsah, v § 41 upravuje užívání biologických činitelů a azbestu, v § 41a upravuje povinnosti zaměstnavatele při výrobě teplé vody pro osobní hygienu zaměstnanců (zmíněno jen pro úplnost, protože se netýká kategorizace), v § 42 stanovuje, že náklady spojené se zajišťováním ochrany zdraví při práci podle tohoto zákona hradí zaměstnavatel a v § 43 je uvedeno, že povinnosti dle § 37 až 41 se vztahují i na osoby samostatně výdělečně činné.
- Nařízení vlády č. [361/2007 Sb.](#), kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví při práci Toto nařízení zpracovává příslušné předpisy Evropských společenství a podle §1, odst. 1 upravuje (citace)
  - a) rizikové faktory pracovních podmínek, jejich členění, hygienické limity, metody a způsob jejich zjišťování,
  - b) způsob hodnocení rizikových faktorů z hlediska ochrany zdraví zaměstnance (dále jen "hodnocení zdravotního rizika"),
  - c) minimální rozsah opatření k ochraně zdraví zaměstnance,
  - d) podmínky poskytování osobních ochranných pracovních prostředků a jejich údržby při práci s olovem, karcinogeny, mutageny a látkami toxickými pro reprodukci, s azbestem, biologickými činiteli a v zátěži chladem nebo teplem,
  - e) bližší podmínky poskytování ochranných nápojů,
  - f) bližší hygienické požadavky na pracoviště a pracovní prostředí,
  - g) bližší požadavky na způsob organizace práce a pracovních postupů při zátěži teplem nebo chladem, při práci s chemickými látkami, prachem, olovem, azbestem, biologickými činiteli a při fyzické zátěži,
  - h) bližší požadavky na práci se zobrazovacími jednotkami,
  - i) některá opatření pro případ zdolávání mimořádné události, při které dochází ke zvýšení expozice na úroveň, která může vést k bezprostřednímu ohrožení zdraví nebo života (dále jen "nadměrná expozice") zaměstnance vystaveného chemické látce nebo prachu,
  - j) rozsah informací k ochraně zdraví při práci s olovem, při nadměrné expozici chemickým

karcinogenům, mutagenům nebo látkám toxickým pro reprodukci, s biologickými činiteli a při fyzické zátěži,

k) minimální požadavky na obsah školení zaměstnance při práci, která je nebo může být zdrojem expozice azbestu nebo prachu z materiálu obsahujícího azbest. (konec citace)

- V přílohách jsou pak uvedeny konkrétní požadované hodnoty mikroklimatických podmínek, expozičních limitů chemických látek a prachu, příkladný seznam činností, při kterých může docházet k expozici olovu, fyzická zátěž, její hygienické limity a postup jejich stanovení, požadavky na větrání pracovišť se zvláštními nároky na čistotu ovzduší, prostorové požadavky na pracoviště, požadavky na pracoviště se zobrazovací jednotkou, seznam a klasifikaci biologických činitelů, a požadavky na sanitární a pomocná zařízení. Tam, kde je to účelné, uvádí i a způsoby měření a hodnocení zjištěných hodnot.
- Nařízení vlády č. 148/2006 Sb. o ochraně zdraví před nepříznivými účinky hluku a vibrací - náplň je patrná z názvu, stejně jako v dalšího předpisu, kterým je
- Nařízení vlády č. 1/2008 Sb. o ochraně zdraví před neionizujícím zářením.
- Vyhláška MZ č. 432/2003 Sb., kterou se stanoví podmínky pro zařazování prací do kategorií, limitní hodnoty ukazatelů biologických expozičních testů, podmínky odběru biologického materiálu pro provádění biologických expozičních testů a náležitosti hlášení prací s azbestem a biologickými činiteli. Tato vyhláška je základním legislativním podkladem pro kategorizaci. Blíže popisuje postup při zařazování prací do kategorií a obsahuje definice kategorií.

b. další nutné podklady

- pro práce kategorie druhé, třetí a čtvrté měření akreditovanou či autorizovanou osobou (§ 38 zákona), a údaje vyžadované zákonem v § 37 odst. 3 jako podklad pro orgán ochrany veřejného zdraví (plný text viz bod 5 tohoto sdělení).

3. Role zdravotních ústavů a SZÚ

K poskytování služeb v oblasti veřejného zdraví včetně vyšetřování a měření složek životního a pracovního prostředí a monitorování dopadu životního prostředí na zdraví lidí (v tom také biologické expoziční testy podávající obraz o expozici organismu vybraným chemickým látkám) jsou v každém kraji zřízeny zdravotní ústavy. Měřit složky pracovního prostředí pro účely kategorizace mohou pouze zdravotní ústavy, které jsou pro tuto činnost autorizovány nebo akreditovány (§ 86, odst. 5 zákona). Státní zdravotní ústav (dále SZÚ) má výjimečné postavení v rámci kterého je autorizován automaticky ze zákona. SZÚ tvoří přirozené odborné zázemí v oblasti veřejného zdraví. SZÚ může pro kategorizaci využívat odbornou kapacitu svých center, zejména Centra pracovního lékařství (dále CPL). CPL vydalo k hodnocení rizika několik příruček. Pro zaměstnavatele byla určena "Analýza rizik při práci" vydaná v roce 2000 a dotisk v roce 2001. Několik výtisků dotisku je ještě na CPL k dispozici. Značný význam pro kategorizaci má tvorba limitů pro zařazování prací do kategorií. Pro chemické látky a prach pracuje při CPL Komise pro stanovení přípustných expozičních limitů a nejvyšších přípustných koncentrací v pracovním prostředí.

4. Kontaktní adresy

Adresy KHS a zdravotních ústavů je možno nalézt na internetových stránkách Ministerstva zdravotnictví

(www.mzcr.cz). Všechny zdravotní ústavy, včetně SZÚ mají své www stránky.

Jak již bylo řečeno v SZÚ spadá kategorizace do kompetence Centra hygieny práce a pracovního lékařství, vedoucím tohoto centra je MUDr. Beatrice Dlouhá. V rámci centra pracuje i komise pro stanovení přípustných expozičních limitů a nejvyšších přípustných koncentrací v pracovním prostředí.

5. Postup při kategorizaci - rekapitulace

Zaměstnavatel nebo osoba pracující samostatně orientačně posoudí práce vykonávané v jeho(její) působnosti podle faktorů vyjmenovaných ve vyhlášce č. 432/2003 Sb. prach, chemické látky, hluk, vibrace, neionizující záření a elektromagnetická pole, fyzická zátěž, pracovní poloha, zátěž teplem, zátěž chladem, psychická zátěž, zraková zátěž, práce s biologickými činiteli a práce ve zvýšeném tlaku vzduchu - ionizující záření je kategorizováno podle zákona č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon) a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Vodítkem mohou být vyjádření orgánu ochrany veřejného zdraví (dříve hygienické služby) vydávaná k jednotlivým etapám při přípravě výroby. Obvykle jde o vyjadřování v rámci stavebního a kolaudačního řízení. V případě pochybností je možno konzultovat s orgány ochrany veřejného zdraví (KHS - konzultace ale není povinností ze zákona) nebo se zdravotními ústavy. Podle výsledku posouzení mohou nastat následující možnosti:

1. faktory působící na zaměstnance (pracovníka) při práci nebo jejím vlivem zjevně nedosahují kritéria pro kategorii 2 dle vyhlášky č. 432/2003 Sb. - jde o práce kategorie první - není třeba nic dále provádět
2. při práci se vyskytují faktory, které jsou vyjmenovány ve vyhlášce č. 432/2003 Sb., ale jejich výše není objektivně známa - je třeba požádat autorizovanou, či akreditovanou laboratoř o přeměření úrovně faktorů nebo přímo o zpracování podkladů pro kategorizaci. Výsledky měření a hodnocení buď prokáží, že jde o práci kategorie 1 a pak není potřeba dále nic provádět, nebo prokáží, že jde o práci kategorie vyšší a postupuje se podle následujícího bodu
3. při práci se vyskytují faktory, které jsou vyjmenovány ve vyhlášce č. 432/2003 Sb. a objektivním měřením je prokázáno, že jejich výše překračuje kritéria pro kategorii 1 podle vyhlášky. č. 432/2003 Sb. (příčemž výsledky objektivního stanovení odpovídají stavu v době podání návrhu na kategorizaci - § 106, odst. 1, zákona č. 258/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů) - je třeba zpracovat návrh na kategorizaci (kategorie 3 nebo 4) nebo oznámení o zařazení práce do kategorie 2 a předložit je orgánu veřejného zdraví. Údaje o práci kategorie 2 se oznamují podle § 37, odst. 4 zákona, návrhy na zařazení práce do kategorie 3 a 4 se předkládají orgánu ochrany veřejného zdraví podle § 37, odst. 2 zákona k vydání rozhodnutí. Podle § 37, odst. (3) zákona zaměstnavatel v návrhu na zařazení práce do kategorie uvede
  1. označení práce,
  2. název a umístění pracoviště, kde je daná práce vykonávána,
  3. výsledky hodnocení expozice fyzických osob vykonávajících danou práci jednotlivým rozhodujícím faktorům pracovních podmínek v charakteristické směně,
  4. délku směny; u vícesměnného provozu režim střídání směň,
  5. návrh kategorie, do které má být práce zařazena,
  6. počet zaměstnanců vykonávajících danou práci, z toho počet žen,
  7. opatření přijatá k ochraně zdraví zaměstnanců, vykonávajících danou práci.

Pokud orgán ochrany veřejného zdraví rozhodne, že práce je riziková, tak je třeba splnit další povinnosti podle § 39, 40, eventuálně § 41 zákona č. [258/2000 Sb.](#) o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů..

Vypracovali: MUDr. Jaromír Šamánek, Ludmila Bečvářová; revize 19. 10. 2011